

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM Olish: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Холмуродов Аъзам Шахриёрович

*Жиззах вилоят Педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази
директори, иқтисод фанлари номзоди*

Илғор хорижий давлатларда педагог ходимларнинг малакасини оширишдаги тажрибалари таҳлили

Аннотация. Мақолада малака ошириш курсларининг квалификацияси, уларни шакли, тури, давомийлиги, таълим дастурларининг мазмуни, марказлашган ва номарказлашган каби категориялар, малака ошириш жараёнлари билан боғлиқ қатор ўзига хос муаммоли жиҳатлар, мазкур тизимнинг ривожланишидаги замонавий тенденциялари, малака ошириш тизимидаги хорижий тажрибалар таҳлили, узлуксиз таълим концепцияси ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: узлуксиз таълим концепцияси, ҳаёт давомида таълим (life long learning education), катталар таълими (adult education), узлуксиз касбий таълим (continuing vocational education and training), умрбод таълим, таълим учун ўз-ўзини рағбатлантириш.

Малака ошириш курсларининг институционал тузилиши нуктаи назаридан олиб қараладиган бўлса, педагог кадрларнинг, хусусан, умумтаълим мактаби ўқитувчиларининг малакасини ошириш Япония, Германия, Буюк Британия, Франция, Италия каби давлатларда қонунчилик билан назоратга олинган бўлса, Швецияда бу фаолият давлат аралашувисиз амалга оширилади.

Ривожланган давлатларнинг малака ошириш тизимидаги асосий тенденцияларидан бири бу узлуксиз таълим концепцияси билан белгиланади.

Узлуксиз таълим - бу шахсга йўналтирилган таълим концепцияси бўлиб, давлат ва жамоат институтлари тизимидан фойдаланиш асосида, шахс ва жамият эҳтиёжларига мувофиқ, бутун умр давомида шахснинг таълим (умумий ва касбий) салоҳиятини ошириш жараёни ҳисобланади. 1970-йилларнинг ўрталаридан бошлаб кўплаб мамлакатларда узлуксиз таълим ғояси кўллаб-қувватланди.

Узлуксиз таълим тузилмаси қуйидагилардан иборат:

- ҳаёт давомида таълим (lifelong learning education);
- катталар таълими (adult education);
- узлуксиз касбий таълим (continuing vocational education and training).

Узлуксиз касбий таълимнинг мақсадлари таълим олувчиларда мустақиллик, мақсадлилиқ ва масъулиятни ривожлантириш, иқтисодиётда, бутун жамият маданиятида, шунингдек, касбий ҳаётда содир бўлаётган ўзгаришларга мослашиш қобилиятини мустаҳкамлашдан иборат.

Узлуксиз таълимнинг таснифий шакллари сифатида расмий, норасмий ва информал таълимни киритиш мумкин бўлади.

Расмий таълим - бу мактаб ўқувчилари ва ёшларнинг асосий фаолияти сифатида ўзаро боғлиқ бўлган ўқув дастурлари мажмуасини таъминловчи таълим муассасалари тизими.

Норасмий таълим - бу расмий таълим таърифига кирмайдиган ҳар қандай ташкил этилган ва давом этувчи ўқув фаолияти. Норасмий таълим талабани сертификатлаш учун мўлжалланмаган. У ҳам касбий йўналишга, ҳам умумий маданий йўналишга эга бўлиши мумкин.

Информал таълим - бу ўқув фаолиятининг барча турларини ўз ичига олган таълим. Аниқ бир таълим ташкилоти ёки муассасаси тизимида эмас, балки индивидуал ва гуруҳ даражасида амалга оширилиши мумкин¹.

Жумладан, Америка Қўшма Штатларида ўқитувчиларнинг малакасини ошириш тизимининг ривожланиши таҳлили шуни кўрсатдики, ушбу мамлакатнинг сиёсий ва ишбилармонлик дунёси раҳбарлари бошқа мамлакатларга қараганда узоқ муддатли иқтисодий фаровонликнинг зарурий шarti - педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишнинг самарали тизими эканлигини англаб етишган. Бироқ, Америкада ҳам малака ошириш тизимининг шаклланиши ва ривожланиши изчил ва бир хил босқичда кечган эмас.

Мутахассислар Америка Қўшма Штатларидаги малака ошириш тизимининг ривожланиш босқичларини шартли равишда уч босқичга ажратиб кўрсатишади.

Қўшма Штатларда малака ошириш тизимини ривожлантиришнинг биринчи босқичи (1940-1960 йиллар)да малака ошириш таълимини молиялаштириш ва назоратини амалга оширишда давлатнинг аралашуви кузатилмаган.

Иккинчи босқич (60-80-йиллар)да олий ўқув юртидан кейинги педагогик таълим тизимининг шаклланиши билан боғлиқ бўлиб, бунда малака

¹ <https://ru.wikipedia.org/wiki>

оширишнинг янги шакллари (университетлар ва педагогика коллежларида турли хил қисқа ва узоқ муддатли курслар) ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилиб, малака ошириш таълимини молиялаштиришда марказлаштириш ва уни давлат томонидан мувофиқлаштириш тизими жорий этила бошланган.²

Учинчи босқич, 1980-йилларда америкалик мактаб ўқитувчисининг касбий ривожланишида профессионал-касбий жиҳат етакчилик қилган ва бунда асосан шахсга йўналтирилган таълим, фаолиятли-когнитив ёндашув методологиясига асосланган.

XXI аср бошларида эса, Америкада педагог кадрлар малакасини ошириш тизимини такомиллаштиришда ўқув жараёнини диверсификация қилиш, малака ошириш тизимида таълим хизматлари маркетингини ривожлантириш, инновацион таълим технологияларини жорий қилиш, менторлик тизимини ривожлантириш, касбий малакаларни муддатли ўзлаштиришдан, узлуксиз касбий ривожланиш, ҳаёт давомидаги таълим (lifelong learning) ёндашувларига устуворлик берилган³.

Малака ошириш таълим дастурлари мазмунида эса, ходимнинг касбий ва шахсий фазилатларини ошириш, мулоқот кўникмалари, интизом, касбий ва шахсий ўзини ўзи ривожлантириш ва ўз-ўзини тарбиялаш истаги каби фазилатларга алоҳида аҳамият берилади; меҳнат фаолияти субъекти сифатида мутахассиснинг касбий аҳамиятли сифатлари ва қобилиятларини ривожлантириш, уларни ҳақиқий меҳнат шароитларига мослаштириш; ҳамкасблар ва таълим олувчилар билан профессионал муносабатда бўлиш; касбий фаолиятнинг муайян турини муваффақиятли амалга ошириш; касбий фаолият истиқболларини башорат қилиш каби компетенцияларнинг ривожлантирилишига алоҳида устуворлик берилади⁴.

Буюк Британиядаги ўқитувчилар малакасини ошириш тизими ўқитувчининг “янги”, “ёш битирувчи”дан “мутахассис”гача ривожланишига кўмаклашиш учун мўлжалланган.

Замонавий Буюк Британия таълимининг ўзига хос хусусиятлари орасида анъана ва инновациялар уйғунлигини ажратиб кўрсатиш мумкин бўлади.

Буюк Британияда таълимнинг шаклланган ижобий анъаналарига жуда эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишади ва уларни сақлашга ҳаракат қилишади. Чунки, кўпгина таълим муассасалари асрлар давомида шаклланган анъаналарга эга ҳисобланади ва улар қўллаб-қувватланади.

Шу билан бирга, британия тизими инновацияларсиз ўзининг юқори сифат ва рейтингини сақлаб қолиши ҳам мумкин эмаслигини тан олган ҳолда, таълимни ташкил этиш шакллари, мазмуни ҳамда ёндашувларни модернизация қилишга ҳам алоҳида эътибор қаратилади.

² Узлуксиз таълим агентликлари; Миллий таълим институти; Миллий фан фонди ва бошқалар.

³ Хатюшина А.А.Повышение квалификации учителей США с учетом личностного развития // Социально-реабилитационная инноватика: теория, технологии, практика. – М: Изд-во РГСУ, 2007.

⁴ Афанасьев В.В., Куницына С.М., Лебедев В.В., Расташанская Т.В., Табаровская К.А. Отечественный и зарубежный опыт персонификации в системе дополнительного профессионального образования, Международный научно-исследовательский журнал • №9 (51) • Часть 4.

Буюк Британияда ҳар бир талаба учун марказлаштирилган маълумотлар базаси яратилган ва такомиллаштирилади. Талабаларнинг таълим ютуқларини баҳолашда учта ёндашув қўлланилади: мезонли, меъёрий ва индивидуал. Мезон ёндашуви даражасида таълим ютуқларини миллий стандартга мувофиқлик даражаси текширилса, меъёрий даражада - шаклланган билим ва кўникмалар асосида таълим олувчиларни истиқбол ва имкониятлари аниқланади, индивидуал даражада ҳар бир талабанинг энг юқори натижалари тенгдошларининг таълим ютуқлари даражаси билан таққосланади⁵.

Хитойда ҳам ўқитувчилар малакасини ошириш курслари ва институтлари мавжуд. Мактабларда янги ўқитувчи ўз ҳамкасбларининг маҳорат дарсларида қатнашиши, тажрибали мутахассислар билан дарсларни таҳлил қилиши ва ёш ўқитувчилар учун танловларда қатнашиши шарт. Давлат режасида педагог кадрлар малакасини ошириш билан бир қаторда уларни ишга қабул қилишда аниқ малака стандартларини ишлаб чиқиш белгиланган. Бошланғич ва ўрта мактаб ўқитувчилари ўз малакаларини мунтазам равишда янгилаб туришлари керак.

Хитойда мактаб ўқитувчиларининг малакасини ошириш ёки университетда ёки малака ошириш институтларида амалга оширилиб, асосан масофавий малака ошириш дастурлари кенг қўлланилади.

Японияда расмий буйруққа кўра, ўқитувчи доимий равишда профессионал формада бўлиши, малакасини ошириши учун иш жойини мунтазам равишда ўзгартириши керак. Ўқитувчилар ҳамкасбларининг дарсларида қатнашишлари керак. Баъзи ўқитувчилар аспирантура ва докторантурада ўқишни давом эттириш учун стипендия олишади. 2004 йилдан бошлаб Японияда ўқитувчининг касбий фаолиятини баҳолаш тартиби малака ошириш дарслари натижаларига боғлиқлиги ўрнатилди. Малака ошириш сертификатини олмаган ўқитувчилар номақбул деб топилади ва мактабда ишлашдан четлаштирилади.

Малака ошириш тизимидаги илғор тажрибалардан яна бири бу таълимдаги, хусусан, малака ошириш тизимидаги ваучер тизими ҳисобланади. Катталар таълимида ваучер ғояси асосан Европа мамлакатларида тарқалган.

1996 йилдан Финляндияда ишсизларга бир ёки икки йўналишда касбий таълим олиши учун ваучерларни жорий қилиш бошланган. Бунда катта ёшли таълим субъектлари, яъни ишсиз фуқаролар ваучерларни олиши (600 Фин маркаси ҳисобида) ёки бандлик марказларида бепул ўқиши мумкин эди. Бундай ёндашув уларда қўшимча касб ўрганишга, жумладан, тил курсларига боришга, ахборот-коммуникация технологиялари борасидаги янги курсларни ўзлаштиришга ва шу орқали янги иш жойларини излаб топишга бўлган мотивациянинг ортишига сабаб бўлган. Бу тажриба Испания, Италия, Россия каби давлатларнинг малака ошириш тизимида ҳам ўз аксини топган.

Илмий-педагогик таҳлиллардан маълум бўладики, хорижий давлатларнинг педагог кадрлар малакасини ошириш тизимидаги ўзига хослигини қуйидагиларда кўришимиз мумкин бўлади:

⁵ Е.В.Андрienko. Сравнительная педагогика. Новосибирск 2016, 66-70 стр.

- биринчидан, ривожланган давлатларда малака ошириш таълим тизимининг ташкилий-бошқарув тизимидаги ўзига хосликларнинг мавжудлиги. Масалан, Швецияда малака ошириш тизимида давлатнинг аралашуви кузатилмайди; Финляндияда педагог кадрларнинг малака ошириши ва касбий ривожланиши учун иш берувчилар жавобгар ҳисобланади; Японияда эса, малака ошириш давлат назоратидаги йўналиш ҳисобланади;

- иккинчидан, хорижий амалиётда малака ошириш таълим муассасаларининг аксарият қисми олий таълим муассасалари ҳузурида фаолият юритади. Бунда малака ошириш жараёнларида таълим, фан ва амалиёт интеграциясига алоҳида эътибор қаратилиб, илмий-инновацион ишланмалар ҳамда соҳа ютуқларини педагог кадрлар томонидан тезроқ ва самарали ўзлаштирилишига эришилади;

- учинчидан, ривожланган давлатларда таълим муассасалари, хусусан, олий таълим муассасалари академик ва молиявий мустақилликка эга бўлиб, бунинг асосида улар ўқув режалари, ўқув дастурлари, малака талабларини касбий стандартлар асосида мустақил шакллантириш ва тасдиқлаш, таълим олиш шаклини белгилаш, шу билан бирга фаолиятининг асосий йўналиши таълим, илм-фан, унинг натижаларини жорий этиш ҳамда тижоратлаштириш билан боғлиқ бўлган давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилмайдиган таркибий тузилмалар, тижорат ва нотижорат ташкилотларни ташкил этиш ҳуқуқига эга ҳисобланади.

Шу билан бирга, малака ошириш тизимидаги илғор тажрибаларни таҳлил этиш асосида ўзига хос мулоҳазали жиҳатлар ҳам кўзга ташланди, яъни малака ошириш курсларида педагогларнинг касбий ривожланиши мазкур курсларда дарс берадиган услубчи-тьюторларнинг малака даражасига боғлиқ қолиши, педагогларда ўз устида ишлаш ва малака оширишга нисбатан мотивациянинг етишмаслиги, таълимни табақалаштириш даражасининг пастлиги ва малака ошириш таълим дастурларига имкониятнинг ҳаммага ҳам тенгдек эмаслиги кабилардир.

Юқорида келтирилган таҳлилларга асосланиб, республикамизда педагог кадрлар малакасини ошириш тизимидаги таълим хизматларини ташкил этиш, малака оширишнинг таълим мазмуни ва шаклларидаги вариативликни ривожлантириш ва эҳтиёжларга йўналтириш каби масалаларнинг илмий-педагогик ечимларига эътибор қаратилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Узлуксиз таълим агентликлари; Миллий таълим институти; Миллий фан фонди ва бошқалар.

2. Хатюшина А.А.Повышение квалификации учителей США с учетом личностного развития // Социально-реабилитационная инноватика: теория, технологии, практика. – М: Изд-во РГСУ, 2007.

3. Афанасьев В.В., Куницына С.М., Лебедев В.В., Расташанская Т.В., Табаровская К.А. Отечественный и зарубежный опыт персонификации в

системе дополнительного профессионального образования, Международный научно-исследовательский журнал ▪ № 9 (51) ▪ Часть 4.

4. Е.В.Андриенко. Сравнительная педагогика. Новосибирск 2016, 66-70 стр.

5. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

6. <https://uzedu.uz/>

7. <https://edu.uz/>

8. <https://avloniy.uz/uz>